

egy-egy szín teremti meg az egész szakasz hangulatát.⁸³ A január „fekete” és „szürke”, a februárban már megszólal a nyáj „fehér” hangja. Március az első melegszerű hónap („futnak már a kicsibék, / sárgás aranygolyók”). A május „fehérlő illatokkal” terhes, júniusban a csermelynek „arany taréja nő”. Az augusztus ismét a „sárga” és az „arany” kombinációjából szövődik. A szeptemberi „barna” még a perzselő áprilist idézi, de a november „barna” fájáról már a közlegő halál kukivól. Az októberben utolsót lobbanó „arany szél” és „csapzott sárga” átadják helyüket az elmúlás színeinek: „Délben ezüst telihold / a nap...” és az ezüst mintegy bejelenti a vers végső sorait: „Nesztelenül közelít / mély havon át a halál.”

Noha költészetében a színeknek igen nagy szerepe van, csak akkor használja őket, ha 'valódi' funkciót töltenek be. Radnótinak nincs *szüksége* színekre, még akkor sem, mikor a természetet ábrázolja. A *Szerelmes vers az erdőn-ben*⁸⁴ nincs egyetlen szín sem, ennek ellenére az olvasót átmossa az erdő hangulata. Ugyancsak szín nélküli a *Lomb alatt* és a szintén 1936-ban írt *Atkonyi elégia*, melyekben hangok és színekre utaló jelzők helyettesítik a háttérként szereplő természet részleteit. Mások éppen megfordítva, színekkel jelzi a költő a különben szemmel nem regisztrálható élményanyagot: „...az alvó bodza sűrű, / fehérlő illatában ring a hold”⁸⁵, „sárga félelemtől” rókának a tengerészek”⁸⁶, „a lélek fagyosan kéklik”, s mintegy Radnóti képteremtő módszerét hangsúlyozva, „...színéről emlékszik az évre”⁸⁷. A színérzet és a hangéret összefüggésének problematikája Radnóti is sokat foglalkoztatta. Kéziratok jegyzete maradt fenn, mely a különböző érzékterületek korrespondenciájával kapcsolatos.⁸⁸ Kafka Margitról írt disszertációjában is hangsúlyozza: „Megjelenítő készsége bámulatosan gazdag. A régi templomoknak leírása — ahova besüt a napfény, az impresszionista versművészet ritka szépségű példája, a színek tobzódo felvonultatásával...” stb.⁸⁹

Ha Radnóti költészetében az utolsó évek verseit külön vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy a színek száma csökken, mintha csak a világ veszítette volna el Radnóti számára ragyogását, sokszínű fényét. Nemes is utal rá tanulmányában, hogy az utolsó versekben alig van „diszes” kép (i.m. 66). Már a *Meredek út* is kevesebb színt tartalmaz, mint a megelőző kötetek. A hét *Ecloga* többszáz sorában összesen hatszor szerepel szín (a második, az ötödik és a hetedik eclogában nincs szín, az elsőben, a harmadikban és a nyolcadikban egy-egy szín, a negyedikben két szín található), feltűnően különbözve a korábbi évek verseitől. A *Razglednicák*, ellentétben a *Cartes postales* színes mozaikjaival, az utolsó hetek szürke borzalmaiktól kiáltják felénk, színek nélkül, de olyan evokatív erővel, melyet még Picasso *Guernicája* sem mül felül.

Marianna D. Birnbaum

(Los Angeles)

Megjegyzés az Arany János Népdalának „forrásai” című közleményhez

A fenti címmel rövid cikk látott napvilágot Losonci Miklós tollából az ItK 1973. évi 5. számának 580. lapján. A szerző többek között hivatkozik egyik régebbi kis írásomra, mely szerint Arany János, állítólag, „költőbarátot választott Joanovics Zmaj [sic!] személyében”.

Ez a „költőbarátságról” szóló állítás igen tetszetős, azonban, véleményem szerint, túlságosan is merész, mivel semmivel sem lehet bizonyítani, semmi sem szól mellette. Szövegközlésében — melynek címe helyesen *Jovan Jovanović Zmaj levele Arany Jánoshoz*¹ — nem utalok semmiféle barátságra, mert a két költő személyesen nem is ismerte egymást, annak ellenére, hogy Zmaj majdnem egész életét Magyarországon élte le. Ezt a körülményt különben maga Zmaj az általam nyilvánosságra hozott levélben említi is: „Költői magasztos részrehajlatlansága irányában már évek hosszú során át táplált ellenállhatatlan rokonszenvem arra bátorít fel, hogy, *ámbár személyesen ismeretlen* [P. I. kiemélése], még is egyet-mást elmondjak ...”

Még talán a fenténél is kockázatosabb kijelentés az, hogy Arany az 1877-es orosz(-szerb) — török háború idején a magyar közvéleménnyel ellentétben „teljes szimpátiáját sugározza a 'rácok'-ra”. Hiszen Arany ebben az időben, pontosan 1877. szeptember 21-én írja *Plevna c.* ismert törökbarát költeményét, s a Zmajhoz intézett, meglehetősen hűvös hangnemben fogalmazott válaszlevelében sem barátságról, sem a szerbek iránti szimpátiájáról nem szól. Többek között

⁸³ 1939 — 41.

⁸⁴ 1934.

⁸⁵ *Nyugtalan éj*, 1943.

⁸⁶ *Lángok lobognak...*, 1939.

⁸⁷ *Szilveszter és Újév között*; *Este*, 1935.

⁸⁸ Erre NEMES István is felhívja figyelmünket (i.m. 21 — 23).

⁸⁹ Kafka Margit művészi fejlődése. Szeged 1934.

¹ Világirodalmi Figyelő 1960/4. sz. 443 — 446.

ezeket mondja: „Őn, mint magyarországi ember, bizonyosan ismerni fogja nemcsak az itteni hangulatot, de azt is, mi e hangulat alapja.”²

Összefüggés a két költő levélváltása és a *Népdal* keletkezése között azért sem lehetséges, mivel a vers, mint tudjuk, 1877. augusztus 28-án született, Zmaj levelét a „személyesen ismeretlen” Arany Jánoshoz pedig 1877. november 12-én — valószínűleg a *Plevna* ismeretében — írta.

Egy lényegesnek látszó mozzanatra hívja fel a figyelmet Losonci Miklós, tudniillik arra, hogy augusztus 28-án (a görögkeleti szerbeknél használatos Gergely-féle naptár szerint ez ma augusztus 15.) nagy-boldogasszony napján volt — és van ma is a szerb búcsú Ráckeven. Csakhogy a juliáni és a Gergely-féle naptár közötti különbség a múlt században nem 13, hanem csak 12 nap volt, tehát a kevi búcsút 1877-ben nem augusztus 28-án, hanem augusztus 27-én tartották.

Úgy tűnik, a vitatott közleménynek nem sikerült tisztáznia Arany János költeményének forrásait. Nem valószínű, hogy a szentendreiék olyan nagy hajón mehettek Ráckeveire, amelyen kólót járhattak volna, ha viszont partraszállva a Margitszigeten táncoltak, akkor miért látta volna a magyar költő csak „messziről... táncukat”. Az ide tartozó lábjegyzet: „Szentendrén, Ráckeven egyaránt élnek Paulovicsok, melynek alapja házasság” — nem világos. A *Pavlović* (Pavlovics) meglehetősen gyakori szerb családnév, de a *Paulovics* szóalak már német vagy szlovák hatásra utal, s nehezen képzelhető el szerb család ezzel a vezetéknevvel. Az sem látszik meggyőzőnek, hogy a *Rege a Königsee mellől* vagy a cikkben említett Dob utcai gyilkosság adott indítékot a *Népdal* írásához, a később keltezett Zmaj-levélről nem is beszélve.

Inkább Holl Bélával érthetünk egyet, aki úgy véli, „hogy Arany élménye olvasmány-émlékből fakadt”.³ Annál is inkább hajlunk e felfogás felé, mert mi mással lehetne magyarázni a két szerbiai város, Aleksinac és Knjaževac említését a versben. Ezt a nézetet Kovács József *Adatok Arany János Őszikéjéhez* c. írása is alátámasztja, ahol többek között ezeket olvashatjuk: „A két helység birtokáért 1876-ban csaknem egy évig heves harcok folytak, a török augusztusban foglalta el Knjaževacot és októberben győzött Abdul Kerim Alekszinyácnál. A két falut csak együtt említik a hadi tudósítások, az összecsengő neveket minden korabeli újságolvasó és hírhallgató könnyen megjegyezhetette.”⁴

Póth István

² Itk 1915. 242.

³ HOLL Béla: Arany János Népdalának ismeretlen kéziratáról. Itk 1967. 195.

⁴ Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen. Studia Litteraria VI. 1968. 106.